O‘ZBEKISTONDA INKLYUZIV AGROTURIZMNI RIVOJLANTIRISH IMKONIYATLARI

[1]Amirov Akmal Merojovich, [2]Erbo‘tayev Azimjon Qaxromon o‘g‘li
[1]SH.Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti dotsenti, ORCID: 0000-0001-6168-8791,
[2]Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti tayanch doktoranti
https://doi.org/10.5281/zenodo.21298680

Annotatsiya. *Maqolada inklyuziv agroturizmni rivojlantirishning xalqaro tajribasi tahlil qilinib, uni O‘zbekiston sharoitida qo‘llash imkoniyatlari asoslanadi. Tadqiqotning maqsadi inklyuziv agroturizmning konseptual modelini va uni joriy etish mexanizmlarini ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot tizimli, qiyosiy, SWOT, PESTEL, kontent tahlil hamda ekspert baholash usullariga asoslanadi. Empirik baza sifatida 2010-2026-yillarda e’lon qilingan Scopus, Web of Science manbalari va xalqaro tashkilotlar hisobotlaridan foydalanildi. Natijalar asosida universal dizayn, davlat qo‘llab-quvvatlashi va moliyalashtirish mexanizmlarining muhimligini ko‘rsatadi. Taklif etilgan model va tavsiyalar O‘zbekistonda inklyuziv agroturizmni rivojlantirishga xizmat qiladi.*

Kalit so‘zlar: *inklyuziv agroturizm, qishloq turizmi, universal dizayn, nogironligi bo‘lgan turistlar, barqaror rivojlanish, turizm klasteri, tashkiliy-iqtisodiy mexanizm, ekspert baholash, gastronomik turizm.*

Abstract. *This article analyzes international experience in the development of inclusive agritourism and substantiates the possibilities for its application in the context of Uzbekistan. The aim of the study is to develop a conceptual model of inclusive agritourism and propose organizational and economic mechanisms for its implementation. The research is based on a combination of systematic analysis, comparative analysis, SWOT analysis, PESTEL analysis, content analysis, and expert evaluation methods. The empirical basis of the study includes scientific publications indexed in Scopus and Web of Science published between 2010 and 2026, as well as reports issued by international organizations. The research findings highlight the critical role of universal design, government support, and sustainable financing mechanisms in the successful development of inclusive agritourism. The proposed conceptual model and practical recommendations provide a scientific and methodological framework for promoting inclusive agritourism in Uzbekistan while improving the accessibility, sustainability, and competitiveness of rural tourism destinations.*

Keywords: *inclusive agritourism, rural tourism, universal design, tourists with disabilities, sustainable development, tourism cluster, organizational and economic mechanism, expert evaluation, gastronomic tourism.*

1. Kirish

So‘nggi o‘n yilliklarda jahon turizmi rivojlanishida ikki muhim tendensiya shakllandi. Birinchisi, turizm xizmatlaridan barcha insonlarning teng foydalanish imkoniyatini ta’minlashga qaratilgan inklyuziv (accessible) turizm konsepsiyasining keng joriy etilishidir. Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti ma’lumotlariga ko‘ra, dunyoda 1,3 milliardga yaqin kishi, ya’ni aholining qariyb 16 foizi nogironlikning turli shakllari bilan yashaydi [30]. Aholining qarishi ushbu segment ulushining ortishiga olib kelayotganligi sababli inklyuziv turizm global turizm siyosatining ustuvor

yo‘nalishlaridan biriga aylanmoqda [28]. Ikkinchi tendensiya esa qishloq hududlarini iqtisodiy diversifikatsiya qilish, mahalliy bandlikni oshirish va madaniy-ekologik merosni saqlash vositasi sifatida agroturizmning jadal rivojlanishidir [13].

Agroturizm ishlayotgan fermer xo‘jaligi yoki qishloq xo‘jaligi muhitida tashkil etilib, tashrif buyuruvchilarga agrar faoliyat bilan tanishish, mahalliy turmush tarzi va madaniyatini bevosita his etish imkonini beradi [21, 25]. U fermer xo‘jaliklari daromadlarini diversifikatsiya qilish, yangi ish o‘rinlari yaratish va qishloq hududlarining barqaror rivojlanishini ta’minlashda muhim omil hisoblanadi [2]. Biroq mavjud amaliyot shuni ko‘rsatadiki, aksariyat agroturizm obyektlari nogironligi bo‘lgan shaxslar, keksalar va harakatlanishi cheklangan tashrif buyuruvchilar ehtiyojlariga to‘liq moslashtirilmagan [16].

Mazkur tadqiqot aynan inklyuziv turizm va agroturizmning kesishgan nuqtasida shakllanuvchi inklyuziv agroturizm konsepsiyasini asoslaydi. Muallif talqiniga ko‘ra, inklyuziv agroturizm - bu universal dizayn tamoyillari asosida barcha tashrif buyuruvchilar uchun teng foydalanish imkoniyatlarini yaratadigan, fermer xo‘jaliklari iqtisodiy barqarorligini, mahalliy hamjamiyat farovonligini va tabiiy-madaniy merosni saqlashni ta’minlovchi turizm shaklidir.

Tadqiqotning dolzarbligi O‘zbekistonda turizmning ustuvor iqtisodiy tarmoq sifatida rivojlanayotganligi bilan ham belgilanadi. “O‘zbekiston-2030” strategiyasida xorijiy turistlar sonini 15 million nafarga, turizm xizmatlari eksportini esa 5 milliard AQSH dollariga yetkazish maqsadi belgilangan. Biroq qishloq hududlarining turizm salohiyatidan foydalanish darajasi hamda inklyuziv infratuzilmaning rivojlanishi yetarli emas.

Mavjud ilmiy adabiyotlarda agroturizm va inklyuziv turizm asosan mustaqil tadqiqot yo‘nalishlari sifatida o‘rganilgan bo‘lib, ularni yagona nazariy va tashkiliy model doirasida birlashtiruvchi yondashuv yetarli darajada ishlab chiqilmagan. Ayniqsa, Markaziy Osiyo va O‘zbekiston sharoitiga moslashtirilgan konseptual model mavjud emas. Mazkur tadqiqot ana shu ilmiy bo‘shliqni to‘ldirishga qaratilgan.

Tadqiqotning maqsadi inklyuziv agroturizmni rivojlantirishning xalqaro tajribasini umumlashtirish hamda uni O‘zbekiston sharoitida joriy etishning konseptual, klaster va tashkiliy-iqtisodiy modelini ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot natijalari davlat siyosati, hududiy rivojlanish strategiyalari va fermer xo‘jaliklarida inklyuziv agroturizmni joriy etishning ilmiy-amaliy asoslarini takomillashtirishga xizmat qiladi.

2. Adabiyotlar sharhi

Hammabop (accessible) turizm nazariyasi nogironlikni tushunishdagi paradigma o‘zgarishiga, ya’ni tibbiy modeldan ijtimoiy modelga o‘tishga asoslanadi. Mazkur yondashuvga ko‘ra, nogironlik shaxsning jismoniy holati emas, balki jamiyat va muhit tomonidan yaratilgan to‘siqlar natijasidir. Buhalis va Darcy [3] ushbu konsepsiyani “accessible tourism for all” tamoyili bilan rivojlantirib, universal dizaynni faqat nogironligi bo‘lgan shaxslar uchun emas, balki keksalar, kichik bolali oilalar va vaqtinchalik harakatlanish imkoniyati cheklangan barcha insonlar uchun qulay muhit yaratish vositasi sifatida talqin qilgan. Mazkur yondashuv inklyuziv agroturizmning nazariy poydevorini tashkil etadi, chunki fermer xo‘jaliklari va qishloq destinatsiyalarida mavjud jismoniy, axborot va ijtimoiy to‘siqlarni loyihalash bosqichidayoq bartaraf etish imkonini beradi.

Hammabop turizm nazariyasining rivojlanishiga Darcy [4], McKercher va Darcy [16], Michopoulou va Buhalis [17] , shuningdek Michopoulou va boshqalar [18] muhim hissa qo‘shgan. Ular nogironligi bo‘lgan sayyohlarning ehtiyojlari bir xil emasligini, asosiy muammolar jismoniy

infratuzilma bilan bir qatorda axborotning yetishmasligi, xizmat ko‘rsatuvchi xodimlarning tayyorgarligi va jamiyatdagi stereotiplar bilan bog‘liqligini ko‘rsatadilar. Ayniqsa, ishonchli accessibility axborotining mavjudligi sayohat to‘g‘risida qaror qabul qilishda hal qiluvchi omillardan biri sifatida baholanadi. Patterson va Pegg [19], shuningdek Patterson va boshqalar [20] esa aholining qarishi natijasida keksalar segmentining jadal kengayishini hamda ushbu guruh uchun qishloq va agroturizm mahsulotlari istiqbolli bozor ekanligini asoslaydi.

Agroturizm nazariyasi qishloq hududlarini barqaror rivojlantirish konsepsiyasi bilan uzviy bog‘liq. Lane [11] qishloq turizmining konseptual asoslarini ishlab chiqqan bo‘lsa, Lane va Kastenholz [13] zamonaviy qishloq turizmining evolyutsion rivojlanish yo‘nalishlarini tahlil qilgan. Phillip, Hunter va Blackstock [21] agroturizmni ishlayotgan fermer xo‘jaligi bilan bevosita bog‘liq faoliyat sifatida tipologiyalashtirgan, Tew va Barbieri [25] hamda Barbieri va Mshenga [2] esa uning fermer xo‘jaliklari daromadini diversifikatsiya qilish, yangi ish o‘rinlari yaratish va mahalliy iqtisodiyotni rivojlantirishdagi ahamiyatini empirik jihatdan isbotlagan. Streifeneder [24] agroturizmni oddiy qishloq turizmidan ajratib turuvchi mezonlarni taklif etgan. Shunga qaramay, mazkur tadqiqotlarning aksariyatida inklyuzivlik masalasi yetarli darajada yoritilmagan.

O‘zbekiston va Markaziy Osiyoga oid tadqiqotlar soni ortib bormoqda. Aslam [1] mamlakatda agroturizmning rivojlanish salohiyatini tahlil qilib, uning hali boshlang‘ich bosqichda ekanligini qayd etadi. Matyakubov va Defrancesco [15] Italiya tajribasi asosida agroturizmning qishloq hududlarini rivojlantirishdagi ahamiyatini asoslagan bo‘lsa, Tog‘aymurodov [26] fermer xo‘jaliklari faoliyatini diversifikatsiya qilish imkoniyatlarini baholagan. Biroq ushbu tadqiqotlarda inklyuzivlik tamoyillari, universal dizayn va hammabop xizmatlarni tashkil etish masalalari deyarli ko‘rib chiqilmagan.

Inklyuziv turizmning amaliy asoslari xalqaro standartlar bilan mustahkamlangan. BMTning Nogironlar huquqlari to‘g‘risidagi konvensiyasi [27], ISO 21902:2021 “Tourism and related services - Accessible tourism for all” standarti [28] hamda European Accessibility Act [7] turizm xizmatlarini barcha foydalanuvchilar uchun teng va xavfsiz tashkil etishning asosiy me’yorlarini belgilaydi. Ushbu hujjatlar milliy standartlar va sertifikatlashtirish tizimini shakllantirish uchun metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, hammabop turizm va agroturizm nazariyalari asosan mustaqil ilmiy yo‘nalishlar sifatida rivojlangan. Ularning kesishgan nuqtasi - inklyuziv agroturizm - yaxlit konseptual model sifatida yetarli darajada ishlab chiqilmagan. Ayniqsa, fermer xo‘jaliklarining inklyuziv xizmat ko‘rsatish salohiyati, tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlari va samaradorlik indikatorlari bo‘yicha tadqiqotlar yetarli emas. Shu bois mazkur maqola inklyuziv agroturizmning konseptual modeli, klaster yondashuvi va tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini ishlab chiqish orqali mavjud ilmiy bo‘shliqni to‘ldirishga qaratilgan.

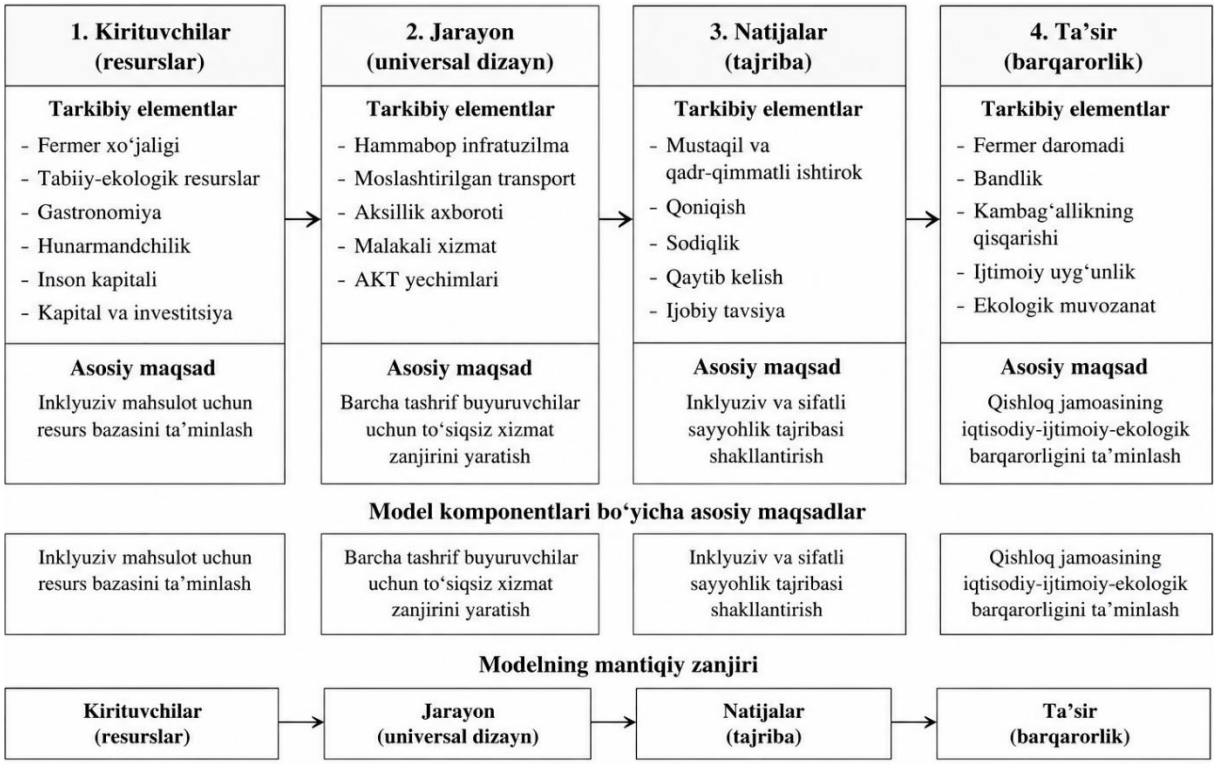
3. Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqot sifatli (kvalitativ) va tahliliy yondashuvga asoslanib, bir-birini to‘ldiruvchi ilmiy usullar majmuasidan foydalanadi. Tizimli tahlil inklyuziv agroturizmni davlat organlari, mahalliy hokimiyat, fermer xo‘jaliklari, turizm biznesi, nodavlat tashkilotlar va nogironligi bo‘lgan shaxslar manfaatlarini birlashtiruvchi yaxlit tizim sifatida ko‘rib chiqishga xizmat qiladi. Qiyosiy tahlil Italiya, Fransiya, Ispaniya, Avstriya, Yaponiya, Janubiy Koreya va Avstraliya tajribalarini yagona mezonlar asosida solishtirish imkonini berdi. Kontent tahlili 2010-2026-yillarda Scopus, Web of Science hamda xalqaro tashkilotlar manbalarini o‘rganishga asoslandi. SWOT va PESTEL tahlillari O‘zbekistonda inklyuziv agroturizmni rivojlantirishning ichki va tashqi omillarini baholash uchun qo‘llanildi. Mantiqiy umumlashtirish natijasida konseptual model, tashkiliy-iqtisodiy mexanizm va amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi. Tadqiqot asosan ikkilamchi ma’lumotlarga tayanganligi sababli, taklif etilgan modellarni empirik va statistik jihatdan tekshirish keyingi tadqiqotlar uchun istiqbolli yo‘nalish sifatida qaraladi.

4. Natijalar va muhokama

4.1. Inklyuziv agroturizmning nazariy modeli

Inklyuziv agroturizmning nazariy modeli qishloq (agro) turizmi nazariyasi, inklyuziv (hammabop) turizm konsepsiyasi hamda barqaror rivojlanish tamoyillarining integratsiyasiga asoslanadi. Mazkur modelning asosiy g‘oyasi shundan iboratki, agroturizm xizmatining iste’mol qiymati uning autentikligi (haqiqiy agrar tajribani taqdim etishi) va hammabopligi (barcha tashrif buyuruvchilar uchun teng foydalanish imkoniyatini yaratishi) uyg‘unlashgandagina to‘liq namoyon bo‘ladi. Shu nuqtai nazardan, Phillip va boshqalar [21] tomonidan taklif etilgan “autentiklik – turistning agrar faoliyat bilan aloqasi – faoliyat yuritayotgan fermer xo‘jaligi” tipologiyasiga universal dizayn komponenti qo‘shilib, inklyuziv agroturizmni tavsiflovchi to‘rt o‘lchovli nazariy model shakllantiriladi. Mazkur model resurslar (kirituvchilar), universal dizayn tamoyillari asosida tashkil etilgan xizmatlar jarayoni, inklyuziv turistik tajriba natijalari hamda qishloq hududlarining iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik barqarorligiga ta’sir o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni aks ettiradi. Natijada, inklyuziv agroturizm nafaqat turistik mahsulot sifatini oshirish, balki qishloq jamoalarining barqaror rivojlanishi va ijtimoiy inklyuziyasini ta’minlovchi kompleks tizim sifatida namoyon bo‘ladi.

1-rasm. Inklyuziv agroturizmning nazariy modeli komponentlari

Manba: muallif ishlanmasi ([21]; [3]; [13] asosida).

Modelning tahliliy yadrosi to‘rt kvadrantli konseptual mantiqqa asoslanadi. Vertikal o‘q agrar faoliyatning autentiklik darajasini ifodalaydi: yuqori qiymat ishlayotgan fermer xo‘jaligida haqiqiy qishloq xo‘jaligi jarayonlarida ishtirok etish imkoniyatini, past qiymat esa agrar faoliyatning ramziy yoki yuzaki namoyon etilishini anglatadi. Gorizontal o‘q esa obyektning aksessibilik (hammaboplik) darajasini tavsiflaydi: yuqori qiymat universal dizayn tamoyillari asosida barcha tashrif buyuruvchilar uchun to‘liq foydalanish imkoniyatini, past qiymat esa jismoniy, axborot va xizmat ko‘rsatishdagi mavjud to‘siqlarni bildiradi. Mazkur modelda eng maqbul strategik holat yuqori autentiklik va yuqori aksessibilik kesishgan kvadrant hisoblanadi. Ushbu kvadrant haqiqiy agrar tajriba barcha toifadagi tashrif buyuruvchilar, jumladan nogironligi bo‘lgan shaxslar uchun teng va to‘siqsiz taqdim etiladigan inklyuziv agroturizm modelini ifodalaydi. Taklif etilayotgan yondashuv Phillip va boshqalar [21] tomonidan ishlab chiqilgan agroturizm tipologiyasini Buhalis va boshqalar [3] ilgari surgan hammabop (accessible) turizm tamoyillari bilan integratsiyalash orqali yangi tahliliy asosni shakllantiradi. Natijada model alohida fermer xo‘jaligining strategik pozitsiyasini aniqlash, uning inklyuziv rivojlanish darajasini baholash hamda istiqboldagi transformatsiya yo‘nalishlarini belgilash imkonini beruvchi amaliy va analitik vosita sifatida xizmat qiladi.

4.2. O‘zbekiston imkoniyatlarining tahlili

O‘zbekistonning qishloq joylari inklyuziv agroturizm uchun boy resurs bazasiga ega. Mamlakat aholisining qariyb yarmi qishloq joylarda istiqomat qiladi va qishloq xo‘jaligiga tayanadi

[1], bu esa fermer xo‘jaliklarini diversifikatsiya qilish va qo‘shimcha daromad yaratish uchun keng imkoniyat ochadi. Quyida asosiy resurs yo‘nalishlari va ularga bog‘liq muammolar baholanadi. O‘zbekistonning o‘ziga xos resurslari inklyuziv agroturizm uchun qo‘shimcha ustunlik beradi. Buyuk ipak yo‘li merosi, Samarqand, Buxoro va Xiva atrofidagi qishloqlar, Farg‘ona vodiysi bog‘-rog‘lari hamda tog‘ va dasht hududlari boy autentik tajriba manbai hisoblanadi. Mahalla va oilaviy mehmondo‘stlik an’anasi esa ijtimoiy inklyuziya uchun tabiiy zamin yaratadi. An’anaviy hunarmandchilik (Rishton kulolchiligi, Marg‘ilon atlasi, kashtachilik) va gastronomiya (milliy taomlar, mevachilik, asalarichilik, uzumchilik) turistik mahsulotga aylantirilsa, ular barcha toifadagi mehmonlar uchun moslashtirilishi mumkin. Asosiy vazifa - ushbu resurslarni universal dizayn tamoyillari asosida hammabop xizmat zanjiriga bog‘lashdir.

1-jadval.

O‘zbekistonda inklyuziv agroturizm resurslari va cheklovlari

Resurs yo‘nalishi	Salohiyat	Asosiy cheklov/muammo
Qishloq turizmi resurslari	Rang-barang landshaft, vohalar, tog‘ va dasht hududlari, mehmondo‘stlik an’anasi	Hammabop infratuzilma va standartlarning yo‘qligi
Fermer xo‘jaliklari	Ko‘p sonli dehqon va fermer xo‘jaliklari, diversifikatsiya istiqboli	Tadbirkorlik va xizmat ko‘rsatish ko‘nikmalari yetishmasligi
Milliy hunarmandchilik	Kulolchilik, kashtachilik, gilamchilik, an’anaviy hunarlar	Turistik mahsulotga aylantirish va marketing zaif
Ekologik resurslar	Qo‘riqxonalar, milliy bog‘lar, ekoturizm zonalari	Ekologik moslashuv va hammabop so‘qmoqlar cheklangan
Gastronomik turizm	Milliy taomlar, mevachilik, uzumchilik, asalarichilik	Sifat, gigiyena va inklyuziv xizmat standartlari shakllanmagan
Institutsional muhit	Turizmga davlat e’tibori, soddalashtirilgan tartibga solish	Inklyuziv agroturizmga oid maxsus normativ baza yo‘q

Manba: muallif tahlili ([1], [15], [26] asosida).

O‘zbekiston uchun ham iqtisodiy imkoniyat, ham ijtimoiy zarurat mavjud. Bir tomondan, turizm xizmatlari eksportining jadal o‘sishi (2024-yilda ~3,52 mlrd dollar) va “O‘zbekiston-2030” strategiyasining ambitsiyali maqsadlari qishloq segmentini rivojlantirish uchun qulay makroiqtisodiy muhit yaratadi. Boshqa tomondan, global keksalar va nogironligi bo‘lgan sayyohlar bozorining o‘sishi (1,3 mlrd kishi va ularning hamrohlari) mamlakatga arzon, autentik va mehnatsevar xizmat taklif eta oladigan istiqbolli yo‘nalish ochadi. Inklyuziv agroturizm, shuningdek, mamlakat ichidagi nogironligi bo‘lgan fuqarolar va keksalar uchun dam olish imkoniyatlarini kengaytiradi - ya’ni u nafaqat eksport, balki ichki ijtimoiy inklyuziya vositasidir.

Mavjud muammolarning eng muhimlari quyidagilar: (a) qishloq joylarida hammabop turar joy, sanitariya va transportning deyarli yo‘qligi; (b) inklyuziv agroturizmni tartibga soluvchi maxsus normativ-huquqiy hujjatlar va sifat standartlarining ishlab chiqilmaganligi; (c) fermerlar va xizmat

ko‘rsatuvchilarda universal dizayn va inklyuziv xizmat bo‘yicha bilim va ko‘nikmalarning yetishmasligi; (d) ishonchli aksilik axboroti va raqamli platformalarning rivojlanmaganligi; (e) statistik hisobning yo‘qligi sababli monitoring va baholashning qiyinligi. Bu muammolar McKercher va Darcy [16] hamda Michopoulou va Buhalis [17] aniqlagan munosabat va axborot to‘siqlari bilan mantiqan mos keladi.

4.3. SWOT tahlili

O‘zbekistonda inklyuziv agroturizmni rivojlantirish istiqbollarini kompleks baholash maqsadida SWOT tahlil usuli qo‘llanildi. Ushbu yondashuv orqali sohaning ichki muhitini tavsiflovchi kuchli va zaif jihatlar, shuningdek tashqi muhit bilan bog‘liq imkoniyatlar va tahdidlar aniqlanib, ularning o‘zaro ta’siri quyidagi SWOT matritsasida tizimli ravishda aks ettirilgan.

2-jadval.

Inklyuziv agroturizmni rivojlantirishning SWOT tahlili

Kuchli tomonlar (Strengths)	**Zaif tomonlar (Weaknesses)**
– Qishloq hududlarining boy tabiiy, gastronomik va milliy hunarmandchilik resurslariga egaligi. – Qishloq aholisining yuqori ulushi, milliy mehmondo‘stlik an’analari hamda mehmonlarni qabul qilish madaniyatining shakllanganligi. – Turizm sohasini rivojlantirish bo‘yicha davlat siyosatining ustuvor yo‘nalish sifatida belgilanganligi va tizimli institutsional islohotlarning amalga oshirilayotganligi. – Nisbatan arzon va mehnat sig‘imkor xizmatlar ko‘rsatish imkoniyatining mavjudligi.	– Hammabop (universal) infratuzilma hamda inklyuziv turizm standartlarining yetarli darajada shakllanmaganligi. – Inklyuziv agroturizmni tartibga soluvchi maxsus normativ-huquqiy bazaning hamda sohaga oid statistik hisob va monitoring tizimining yetarli darajada rivojlanmaganligi. – Inklyuziv xizmat ko‘rsatish bo‘yicha malakali kadrlar va mutaxassislarning, shuningdek amaliy kompetensiyalarning yetishmasligi. – Inklyuziv agroturizm mahsulotlarini targ‘ib etish bo‘yicha marketing faoliyatining sustligi hamda raqamli platformalarda obyektlarning aksessibiligi (hammabopligi) to‘g‘risidagi axborotning yetarli emasligi.
Imkoniyatlar (Opportunities)	**Tahdidlar (Threats)**
– Keksalar hamda nogironligi bo‘lgan shaxslar segmentida turistik xizmatlarga bo‘lgan global talabning izchil ortib borayotganligi. – Inklyuziv agroturizmni rivojlantirishning “O‘zbekiston – 2030” strategiyasi va mamlakatning turizm sohasini rivojlantirishga qaratilgan ustuvor strategik yo‘nalishlari bilan uyg‘unligi. – UN Tourism, European Union, World Bank hamda boshqa xalqaro tashkilotlar bilan	– “Accessibility-washing” (“aksessibilikni sun’iy namoyish etish”) holatlarining yuzaga kelishi, ya’ni obyektlarning amalda mavjud bo‘lmagan hammaboplik xususiyatlarini reklama va marketing orqali asossiz targ‘ib qilinishi. – Inklyuziv infratuzilmani rivojlantirish uchun zarur investitsiya resurslari hamda malakali kadrlar salohiyatining yetarli emasligi.

Kuchli tomonlar (Strengths)	Zaif tomonlar (Weaknesses)
hamkorlikni kengaytirish, grant va donor mablag‘larini jalb etish imkoniyatlarining mavjudligi. – Raqamli transformatsiya jarayonlarining jadallashuvi, “smart accessibility” yechimlari hamda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish orqali inklyuziv agroturizm xizmatlari sifati va foydalanish qulayligini oshirish imkoniyati.	– Turistik talabning mavsumiy xususiyatga egaligi va bozor kon’yunkturasining beqarorligi natijasida xizmatlar rentabelligiga salbiy ta’sir ko‘rsatish ehtimoli. – Turizm faoliyatining kengayishi natijasida ekologik yuklamaning ortishi hamda tabiiy va mahalliy resurslardan nomutanosib foydalanish xavfining mavjudligi.

Manba: muallif ishlanmasi ([30], [28],[1] *asosida).*

4.4. PESTEL tahlili

Makromuhit omillarini baholash davlat siyosati uchun ustuvor yo‘nalishlarni aniqlashga yordam beradi.

3-jadval.

Inklyuziv agroturizm rivojlanishining PESTEL tahlili

Omil	Mazmuni va ta’siri
Siyosiy (P)	Turizmni ustuvor tarmoq sifatida e’tirof etish; qishloq va agrar islohotlar; biroq inklyuziv agroturizmga oid yaxlit davlat siyosatining shakllanmaganligi.
Iqtisodiy (E)	Turizm xizmatlari eksportining o‘sishi (2024-yilda ~3,52 mlrd dollar); fermer daromadlarini diversifikatsiya qilish istiqboli; investitsiya va kredit resurslari taqchilligi.
Ijtimoiy (S)	Aholining qishloqdagi yuqori ulushi va mehmondo‘stlik; nogironlik va keksalik masalalariga ijtimoiy munosabatning o‘zgarishi; inklyuziya madaniyatini shakllantirish zarurati.
Texnologik (T)	Mobil ilovalar, aksilik xaritalari, onlayn bron qilish va raqamli marketing imkoniyatlari; qishloqda internet va AKT qamrovining notekisligi.
Ekologik (E)	Boy tabiiy va ekologik resurslar; suv tanqisligi, cho‘llanish va ekologik bosim xavfi; barqaror va organik dehqonchilik bilan bog‘lash imkoniyati.
Huquqiy (L)	Universal dizayn va hammabop turizm bo‘yicha milliy standartlar (mas., ISO 21902:2021 ga uyg‘unlashtirish) va nogironlar huquqlari (BMT CRPD) bazasini kuchaytirish zarurati.

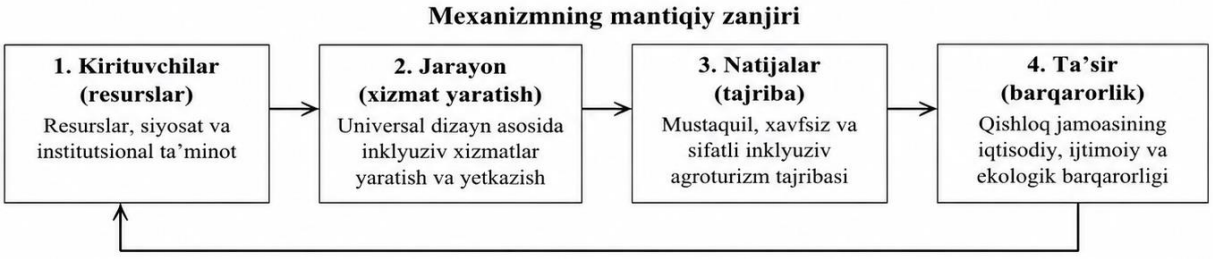
Manba: muallif ishlanmasi ([28]; [10]; [27] asosida).

4.5. Tashkiliy-iqtisodiy mexanizmning mualliflik modeli

Inklyuziv agroturizmni rivojlantirish faqat alohida fermer xo‘jaligi darajasida emas, balki ko‘p subyektli tizimli hamkorlik orqali samarali bo‘ladi. Mualliflik modeli oltita funksional blokni - boshqaruv, ishtirokchilar, infratuzilma, moliyalashtirish, marketing va monitoringni - birlashtiradi.

Modelning markaziy g‘oyasi: davlat va mahalliy hokimiyat “yetakchi va tartibga soluvchi”, fermerlar va turoperatorlar “ijrochi”, NNTlar va nogironligi bo‘lgan shaxslar tashkilotlari “ekspert va nazoratchi” rolini bajaradi; AKT, transport va universal dizayn esa tizimni bog‘lovchi infratuzilma vazifasini o‘taydi.

Subyekt/blok	Funksiyalari	Vositalar
Davlat	Strategiya, normativ baza, standartlar, rag‘batlantirish	Qonunlar, milliy dasturlar, soliq imtiyozlari
Mahalliy hokimiyat	Hududiy reja, yer va infratuzilma, muvofiqlashtirish	Hududiy “yo‘l xaritasi”, grant tanlovlari
Fermerlar	Inklyuziv agromahsulot va xizmatlarni yaratish	Universal dizayn, fermada dam olish, gastronomiya
Turoperatorlar	Mahsulotni paketlash, sotish, sayohatni tashkli etish	Inklyuziv turlar, onlayn bron, aksilik kafolati
NNT va nogironlar tashkilotlari	Ekspertiza, audit, jamoatchilik nazorati, o‘qitish	Aksilik auditi, maslahat, qo‘llanmalar
Transport	To‘siqsiz yetib borish va joyda harakatlanish	Moslashtirilgan transport, transfer xizmati
AKT	Ishonchli aksilik axboroti va raqamli marketing	Ilovalar, aksilik xaritalari, veb-platformalar
Moliya institutlari	Investitsiya va kreditlash, hammoliyalashtiruv	Imtiyozli kredit, lizing, donor mablag‘lari
Monitoring	Indikatorlar bo‘yicha baholash va qayta aloqa	Statistik hisob, samaradorlik indikatorlari

2-rasm. Inklyuziv agroturizmning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmi (mualliflik modeli)
Manba: muallif ishlanmasi.

Mexanizmning moliyaviy mantig‘i ko‘p manbali hammoliyalashtiruvga asoslanadi: davlat byudjeti va imtiyozlari (soliq ta’tillari, subsidiyalar) tizimni ishga tushiradi; imtiyozli kredit va lizing fermerlar uchun moslashuv (ramp, sanitariya, navigatsiya) xarajatlarini qoplaydi; donor va xalqaro tashkilotlar (UN Tourism, Jahon banki, EI) grant va texnik ko‘mak beradi; turoperatorlar va xususiy investorlar tijoriy mablag‘ kiritadi. Daromad esa fermer xo‘jaliklari, hunarmandlar, transport va xizmat ko‘rsatuvchilar o‘rtasida taqsimlanib, mahalliy iqtisodiyotda multiplikativ ta’sir hosil qiladi. Monitoring bloki indikatorlar bo‘yicha muntazam qayta aloqa ta’minlab, resurslarni samarali yo‘naltirish imkonini beradi.

5. Xulosa va takliflar

Tadqiqot natijalari inklyuziv agroturizm agroturizm va hammabop turizm yondashuvlarining o‘zaro to‘ldiruvchi birlashuvi sifatida O‘zbekistonda qishloq hududlarini barqaror rivojlantirishning istiqbolli yo‘nalishi ekanini ko‘rsatdi. Xalqaro tajriba davlat siyosati, universal dizayn standartlari

va moliyalashtirish mexanizmlarining uyg‘unligi muvaffaqiyatning hal qiluvchi sharti ekanidan dalolat beradi.

Quyida o‘n ikkidan ortiq asoslangan taklif yo‘nalishlar bo‘yicha tizimlashtiriladi.

Normativ-huquqiy:

- Inklyuziv agroturizmni tartibga soluvchi maxsus normativ hujjat qabul qilish va universal dizayn standartlarini (ISO 21902:2021 ga uyg‘unlashtirilgan holda) joriy etish.
- Agroturizm xizmatlari uchun ixtiyoriy “hammabop agroturizm” sertifikati va sifat belgisini joriy etish (Fransiya “Tourisme & Handicap” tajribasi asosida).

Institutsional:

- Hududiy darajada inklyuziv agroturizm klasterlarini tashkil etish va ularni muvofiqlashtiruvchi markazlar/uyushmalar tuzish.
- NNTlar va nogironligi bo‘lgan shaxslar tashkilotlarini siyosat ishlab chiqish, audit va monitoring jarayoniga jalb etish.

Iqtisodiy: Fermerlar uchun inklyuziv moslashuv (ramp, sanitariya, navigatsiya)ni qoplovchi maqsadli subsidiya va imtiyozlarni joriy etish.

Investitsion: Davlat-xususiy sheriklik va donor (UN Tourism, Jahon banki, EI) mablag‘larini jalb etib, hammoliyalashtiruv fondini shakllantirish.

Infratuzilmaviy: Pilot hududlarda hammabop turar joy, transport-transfer va to‘siqsiz marshrutlardan iborat namunaviy zanjirlar yaratish.

Raqamlashtirish: Ishonchli aksilik axboroti bilan boyitilgan milliy raqamli platforma va aksilik xaritalarini ishlab chiqish.

Marketing: Inklyuziv agroturizmni keksalar va nogironligi bo‘lgan sayyohlar bozoriga yo‘naltirilgan maqsadli brending va promo bilan ilgari surish; “aksilik yuvish”ga yo‘l qo‘ymaslik.

Kadrlar tayyorlash: Fermerlar va xizmat ko‘rsatuvchilar uchun universal dizayn va inklyuziv xizmat bo‘yicha o‘quv modullari va malaka oshirish kurslarini joriy etish.

Xalqaro hamkorlik: UN Tourism, ENAT va yetakchi davlatlar bilan tajriba almashish, qo‘shma loyihalar va akademik hamkorlikni (mas., Ipak yo‘li xalqaro turizm universiteti) kuchaytirish.

Barqaror rivojlanish: Inklyuziv agroturizmni suv-resurs samaradorligi, organik dehqonchilik va ekologik muvozanat bilan bog‘lash hamda BRMlar (SDG 8, 10, 11) bilan moslashtirish.

Monitoring: Inklyuziv agroturizm bo‘yicha statistik hisobni yo‘lga qo‘yish va indikatorlar asosida muntazam baholash tizimini joriy etish.

Taklif etilayotgan tashkiliy-iqtisodiy mexanizmni amaliyotga joriy etish bosqichma-bosqich yondashuv asosida amalga oshirilishi maqsadga muvofiq. Birinchi bosqichda (qisqa muddatli istiqbolda) inklyuziv agroturizmni tartibga soluvchi normativ-huquqiy bazani takomillashtirish, sifat standartlari va sertifikatlash mezonlarini ishlab chiqish, shuningdek 2-3 ta hududda namunaviy inklyuziv agroturizm klasterlarini tashkil etish hamda sohaga ixtisoslashgan kadrlarni tayyorlash tizimini yo‘lga qo‘yish ustuvor vazifa hisoblanadi.

Ikkinchi bosqichda (o‘rta muddatli istiqbolda) pilot loyihalar natijalari belgilangan indikatorlar asosida kompleks baholanadi, inklyuziv agroturizm obyektlari to‘g‘risidagi ma’lumotlarni jamlovchi yagona milliy raqamli platforma joriy etiladi hamda samaradorligi

isbotlangan amaliyotlarni respublikaning boshqa hududlarida kengaytirish (scaling) choralari amalga oshiriladi.

Uchinchi bosqichda (uzoq muddatli istiqbolda) inklyuziv agroturizm mamlakatning milliy turizm brendining muhim tarkibiy qismi sifatida shakllantiriladi, xalqaro turizm bozoriga integratsiya chuqurlashtiriladi, xorijiy investitsiyalar va strategik hamkorlikni kengaytirish orqali sohaning barqaror rivojlanishi ta'minlanadi.

Mazkur bosqichma-bosqich yondashuv inklyuziv agroturizmni rivojlantirish bilan bog'liq institutsional va investitsion xatarlarni minimallashtirish, moliyaviy hamda tashkiliy resurslardan oqilona foydalanish, shuningdek amalga oshirilayotgan chora-tadbirlarning iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik samaradorligini bosqichma-bosqich oshirish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Aslam, M. U. (2024). Agritourism as an emerging sustainable tourism industry in Uzbekistan. Sustainability, 16(17), 7519. https://doi.org/10.3390/su16177519
2. Barbieri, C., & Mshenga, P. M. (2008). The role of the firm and owner characteristics on the performance of agritourism farms. Sociologia Ruralis, 48(2), 166-183. https://doi.org/10.1111/j.1467-9523.2008.00450.x
3. Buhalis, D., Ambrose, I., & Darcy, S. (Eds.). (2012). Best practice in accessible tourism: Inclusion, disability, ageing population and tourism. Channel View Publications.
4. Darcy, S. (2010). Inherent complexity: Disability, accessible tourism and accommodation information preferences. Tourism Management, 31(6), 816-826. https://doi.org/10.1016/j.tourman.2009.08.010
5. De La Fuente-Robles, Y. M., Muñoz-de-Dios, M. D., Mudarra-Fernández, A. B., & Ricoy-Cano, A. J. (2020). Understanding stakeholder attitudes, needs and trends in accessible tourism: A systematic review of qualitative studies. Sustainability, 12(24), 10507. https://doi.org/10.3390/su122410507
6. Domínguez Vila, T., Darcy, S., & Alén González, E. (2015). Competing for the disability tourism market - A comparative exploration of the factors of accessible tourism competitiveness in Spain and Australia. Tourism Management, 47, 261-272. https://doi.org/10.1016/j.tourman.2014.10.008
7. European Commission. (2019). Directive (EU) 2019/882 of the European Parliament and of the Council on the accessibility requirements for products and services (European Accessibility Act). Official Journal of the European Union.
8. European Parliament. (2023). Rural tourism (Briefing, EPRS_BRI(2023)751464). European Parliamentary Research Service.
9. Flanigan, S., Blackstock, K., & Hunter, C. (2014). Agritourism from the perspective of providers and visitors: A typology-based study. Tourism Management, 40, 394-405. https://doi.org/10.1016/j.tourman.2013.07.004
10. International Organization for Standardization. (2021). ISO 21902:2021 - Tourism and related services - Accessible tourism for all - Requirements and recommendations. ISO.
11. Lane, B. (1994). What is rural tourism? Journal of Sustainable Tourism, 2(1-2), 7-21. https://doi.org/10.1080/09669589409510680

12. Lane, B. (1994). Sustainable rural tourism strategies: A tool for development and conservation. Journal of Sustainable Tourism, 2(1-2), 102-111. https://doi.org/10.1080/09669589409510687
13. Lane, B., & Kastenholz, E. (2015). Rural tourism: The evolution of practice and research approaches - towards a new generation concept? Journal of Sustainable Tourism, 23(8-9), 1133-1156. https://doi.org/10.1080/09669582.2015.1083997
14. Lim, J.-E. (2020). Understanding the discrimination experienced by customers with disabilities in the tourism and hospitality industry: The case of Seoul in South Korea. Sustainability, 12(18), 7328. https://doi.org/10.3390/su12187328
15. Matyakubov, U., & Defrancesco, E. (2018). Role of agritourism in sustainable rural development in Uzbekistan: Insights from the Italian experience. International Journal of Economics, Commerce and Management, 6(4), 88-102.
16. McKercher, B., & Darcy, S. (2018). Re-conceptualizing barriers to travel by people with disabilities. Tourism Management Perspectives, 26, 59-66. https://doi.org/10.1016/j.tmp.2018.01.003
17. Michopoulou, E., & Buhalis, D. (2013). Information provision for challenging markets: The case of the accessibility requiring market in the context of tourism. Information & Management, 50(5), 229-239. https://doi.org/10.1016/j.im.2013.04.001
18. Michopoulou, E., Darcy, S., Ambrose, I., & Buhalis, D. (2015). Accessible tourism futures: The world we dream to live in and the opportunities we hope to have. Journal of Tourism Futures, 1(3), 179-188. https://doi.org/10.1108/JTF-08-2015-0043
19. Patterson, I., & Pegg, S. (2011). Ageing travellers: Seeking an experience - not just a destination. In D. Buhalis, I. Ambrose, & S. Darcy (Eds.), Best practice in accessible tourism. Channel View Publications.
20. Patterson, I., Balderas-Cejudo, A., & Pegg, S. (2021). Tourism preferences of seniors and their impact on healthy ageing. Anatolia, 32(4), 553-564. https://doi.org/10.1080/13032917.2021.1999753
21. Phillip, S., Hunter, C., & Blackstock, K. (2010). A typology for defining agritourism. Tourism Management, 31(6), 754-758. https://doi.org/10.1016/j.tourman.2009.08.001
22. Porto, N., Rucci, A. C., Darcy, S., Garbero, N., & Almond, B. (2019). Critical elements in accessible tourism for destination competitiveness and comparison: Principal component analysis from Oceania and South America. Tourism Management, 75, 169-185. https://doi.org/10.1016/j.tourman.2019.04.012
23. Small, J., Darcy, S., & Packer, T. (2012). The embodied tourist experiences of people with vision impairment: Management implications beyond the visual gaze. Tourism Management, 33(4), 941-950. https://doi.org/10.1016/j.tourman.2011.09.015
24. Streifeneder, T. (2016). Agriculture first: Assessing European policies and scientific typologies to define authentic agritourism and differentiate it from countryside tourism. Tourism Management Perspectives, 20, 251-264. https://doi.org/10.1016/j.tmp.2016.10.003
25. Tew, C., & Barbieri, C. (2012). The perceived benefits of agritourism: The provider's perspective. Tourism Management, 33(1), 215-224. https://doi.org/10.1016/j.tourman.2011.02.005

26. Tog‘aymurodov, E. (2022). Agritourism and farmers' diversification in Samarkand Region. Academic Research in Educational Sciences, 3(3), 28-34.
27. United Nations. (2006). Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD). United Nations.
28. UN Tourism (UNWTO). (2024). Accessible tourism for all: Guidelines and resources. UN Tourism.
29. UNWTO. (2013). Recommendations on accessible tourism for all. World Tourism Organization.
30. World Health Organization & World Bank. (2011). World report on disability. WHO. (qo‘shimcha: WHO, 2023 - global nogironlik ko‘rsatkichlari).